Zvonko Kalanj

KLENOVICA - POSTANAK I RAZVOJ S POSEBNIM OSVRTOM NA RAZVOJ RIBARSTVA[1]

Putujući Jadranskom turističkom cestom od najvećeg kvarnerskog centra Rijeke prema Senju i Zadru, na 10 kilometara od Novog Vinodolskog susrest ćete se s Klenovicom, nekada malim i poznatim ribarskim naseljem, danas već poznatijem kao turističkim mjestom, koje pruža idealno mjesto za odmor i rekreaciju, čija je osnovna karakteristika čistoća mora i pejzaža (okoline), gostoljubivost stanovnika.

Naselje Klenovica s raštrkanim zaseocima (Cvitkovići, Kalanji, Miletići, Kula-Komadine i Žrnovnica) smjestilo se uz samo more i po okolnim brežuljcima i obroncima velike Kapele, sjedište je Mjesne zajednice „Bratstvo-jedinstvo" Krmpote- Klenovica, broji danas 295 stalnih stanovnika, a s obzirom na veliki broj izgrađenih kuća za odmor i oporavak (za poslijednjih 30 godina sagrađeno ih je 212), te sve veći broj posjetioca, stranih i domaćih turista, taj se broj u ljetnim mjesecima popne na 4.000 stanovnika.

Klenovica, bez obzira na to što katastarski pripada KO Ledenice, sastavni je dio cijeline, koju su činila sela i zaseoci krmpotskog kraja (bilo ih je 27) smještenih uglavnom na podnožjima gorskih lanaca u zaštićenim zaravnama i uvalama. Dugotrajna uzajamna upućenost, koja je naročito produbljena u ratnom i poratnom razdoblju, rezultirala je zajedništvom, naročito u ekonomskom pogledu.

Klenovica s jugoistočne strane graniči sa zaseokom Smokvica, koje se smjestilo uz samo morsku obalu i s njome čini prostornu i ekonomsku cjelinu, s jugoistočne strane graniči s Poljicima, Drinkom i selom Vinište. Prema sjeverozapadu granice se omeđene Stražišćem i legendarnom ledeničkom Gradinom, a na zapadu prema selu Povile. Prema jugozapadu prostire se otok Krk i često nemirni dio planinskog kanala.

Vegetacija cijelog ovog područja, pa i naselja Klenovica je relativno oskudna, karakterizira je ogoljelost terena s enklavama degradiranih kraških šumica klena, hrasta medunca, bijelog i crnog graba i crnog jasena, te enklavama umjetno podignutih kultura crnog bora u tzv. Branjevinama ili plantažama. Naročito između dva rata učinjeno je veoma mnogo na pošumljavanju ovog kraja, što danas rezultira pravim plantažama borova na cijelom području. Među ostalim i školska djeca su imala obavezu sađenja borovih mladica, a ta korisna akcija je poslije rata potpuno zanemarena.

Klimu ovog područja karakterizira velika sušnost, unatoč velikim količinama oborina, koje se prosječno kreću od 1400 do 3000 mm. Tome pridonosi vapnenički sastav i ekspozicija tla, ali glavni faktor su prilično snažni vjetrovi i osobito bura, koja zna biti veoma jaka i dugotrajna. Ljeta su duga i veoma topla, a zime kratkotrajne s rijetkim snježnim padavinama.[2]

Dosadašnja istraživanja o postanku i razvoju naselja Klenovica do početka 20. stoljeća dosta su oskudna i njima se do danas nije nitko ozbiljno bavio. Istina, neki povjesničari i istraživači spominju Klenovicu i Žrnovnicu u svojim istraživanjima o prošlosti ovih krajeva. Tako Stjepan Pavičić u svojim „Prilozima nepoznatoj prošlosti grada Senja i okolice" spominje da su Senjani imali 3 podžupana: jednog za varoš, drugog za kraj oko Starigrada, a trećeg za zemljište od Kozice do Klenovice. Točna granica senjskog varoškog područja., zapisana je već u Statutu senjskom iz 1388 godine.

Tu se u članu 159 nalazi zabilježeno: Međe grada Senja se protežu do Suhe Kozice. Sudeći prema svemu tome, jedno podžupansko područje prostiralo se od Suhe Kozice do Ledenica. Ovo je jedan od najstarijih zapisa, dokumenata gdje se spominje Klenovica, dakle negdje koncem XIV. stoljeća.[3]

Nadalje, Mihovil Bolonić u svojoj raspravi „Uskoci i otok Krk" spominje Klenovicu kao luku u koju je 1549. godine uskočki vođa i kapetan Pavao Lasinović s 300 uskoka nakon provale na otok Krk doveo sobom stoku vrijednu više od 400 dukata.[4]

.Žrnovnica, zaseok u sastavu naselja Klenovica, također se spominje veoma rano. Emilij Lszowski o svojoj knjizi „Gorski kotar i Vinodol" navodi, da se godine 1455 spominju pod Ledenicama mlinovi u Žrnovnici. Knez Dujan Frankopan dopusti samostanu Sv. Jelene kod Senja da tamo može mljeti žito bez ujamka.[5]

Gligor Stanojević u svojim istraživanjima o senjskim uskocima spominje i slijedeće: „Kada uskoci napadoše galiju „Landa" Tiepolo je sa tri galije i mnogo naoružanih barki napao Hrvatsko Primorje. Zaplenio je 10 ribarskih barki i sve ih spalio. Uništio je kulu Žrnovnica, koju je podigao Đuro Daničić i sve kuće i mlinove u blizini tvrđave."[6]

O značenju luke Žrnovnica govori i sljedeći zapis iz istraživanja Mihovila Bolonića („Veza grada Senja i otoka Krka") u kojem se govori kako mletački providur na Krku, Augustin Valerije, godine 1529. navodi kako je Senj nekada davao mletačkom arsenalu svake godine veliko mnoštvo izvrsnih vesala, a sada će moći dobiti malo, jer je onaj kraj nenapučen, a Austrija neće vjerovatno dopustiti izvoz tog materijala. Ako potraje vlast kneza Bernardina Frankopana, mletački arsenal će moći dobivati 8 do 10.000 vesala svake godine iz njegove luke Žrnovnice.[7]

Nema sumnje, da je područje između Novoga, Senja i vrhova Velike Kapele, bilo naseljeno u ilirsko i rimsko doba - kako ističe dr. Dragutin Pavličević u svojim istraživanjima „Iz prošlosti Krmpota, Klenovice i Ledenica". Ledeničani su imali na moru dvije lučice, kaže D. Pavličević i to Povile i Malu Dragu, a njima su pripadale Klenovica s lukom i Žrnovnica s mlinom na ponornici, koja tu utječe u more. Spominje se da je senjski kapetan, vojvoda Đuro Daničić dobio 1583. taj mlin za velike vojničke zasluge. Preko ovih luka se uvozilo i izvozilo iz Ledenica i okolice, a osim toga stanovništvo se bavilo ribarstvom uz more, poljoprivredom u ledeničkom polju i pojedinim visoravnima, te stočarstvom u planini ponad Ledenica.

Veoma interesantna će biti buduće istraživanje o porijeklu starosjedioca ovih krajeva, odnosno o stanovnicima Klenovice i njenih zaselaka. U spomenutom istraživanju D. Pavličević spominje da se sredinom XVI. stoljeća među posadama u Ledenicama i Senju spominju kao starosjedioci npr. Butkovići i Cvitkovići, a nešto kasnije među Ledeničanima i Kalanji, odnosno Komadine. I dalje, D. Pavličević ističe, da se u Klenovici najbrojniji Cvitkovići, vjerojatno doseljenici iz Senja, zatim starosjedioci Kalanji i Komadine, te Frkovići i Ježići (u Žrnovnici) i Miletići, odnosno Tomljanovići, koji su se nalazili u početku 17. stoljeća u Liču.[8]

Prema predaji, pribjezi iz Like, iz okolice Otočca (selo Švica), naselili su Klenovicu (Cvitkovići). Ribarenje je postalo njihovo zanimanje. Do te seobe došlo je u 17 st. U prilog tome ide i činjenica da u selu Švica kraj Otočca i danas ima obitelj s prezimenom Cvitković, a u Brinju postoji zaseok Kalanji, pa bi zacijelo bilo interesantno proučiti puteve tih seoba.

Na potrebu temeljitijeg istraživanja porijekla stanovnika Klenovice upućuju običaji - svadbeni, mesopusni, veselice uz tambure i pjesme, ali posebno govor. Stjepan Pavičić, govoreći o Bunjevcima, kaže da je govor Bunjevaca Krmpoćana „ikavska štokavština" s

novom akcentnacijom, kako su je govorili i naseljenici od 1605. godine, dok je na tlu bliže moru (Ledenice, Povile, Klenovica) govor čakavski i stare akontacije. Ovdje moram korigirati S. Pavičića, jer je za stanovništvo Klenovice upravo karakteristično da, premda vijekovima žive uz more, sa svih strana okruženi čakavskim govorom (Ledenice, Povile, Novi Vinodolski, Senj i otok Krk), govore „ikavsku štokavštinu" i da su u tom smislu prava oaza i izuzetak od ostalih stanovnika koji žive uz obalu.[9]

Po tome, kao i drugim običajima - sličnosti u nošnji, pjesme i sl. vjerojatno da su i oni dijelili sudbinu Bunjevaca - Krmpoćana, koji su se ovamo doseljevali i raseljavali - od Zemunika do Liča, Podgorja i Like - dakle s jedne i s druge strane Velebita i po obroncima Velike i Male Kapele.

.Život na ovim prostorima bio je oduvijek mukotrpan i težak. Stanovnici Klenovice sve do šesdesetih godina ovog stoljeća tradicionalno su se bavili ribarstvom, pomorstvom, zidarstvom, a nisu zanemarivali niti stočarstvo, jer se je jedino uz kravicu i nekoliko ovaca moglo preživjeti na ovom kamenjaru. Oni uz obalu, tj. u naselju Cvitkovići od davnine bavili su se ribarstvom, dok su se nještani Kalanja, Miletića i Kule bavili zidarskim i drugim građevinskim sezonskim poslovima, odlazili na radove izvan mjesta, pa su bili nadaleko cijenjeni kao vrsni majstori zidari i klesari.

Za razliku od stanovnika krmpotskih i ledeničkih sela gdje su stanovnici krčili šume i pravili sjenokoše, pašnjake ili njive, koje su se obrađivale uglavnom motikom - uz obalu, ljudi su u kamenu otimali malo zemlje, ograđivali je kamenim suhozidom i tako čuvali od snažne bure i vjetrova, da bi mogli spremiti malo trave i sijena za nekoliko ovaca i kravicu. No, to nije bilo dovoljno, najčešće su žene Primorke odlazile nekoliko kilometara u planinu, u branjevine - plantaže i tamo svakodnevno u proljeće i ljeto žele travu i nosile je na leđima, sušile i spremale za zimu.

Mnoge obitelji iz Klenovice imale su u krmpotskim selima njive i sjenokoše, koje su obrađivali i kosili i na taj način priskrbljivali nešto krumpira i sijena za blago.

Klenovica, kao i druga mjesta u Primorju, naročito su teško proživljavala u danima prvog, te između prvog i drugog svjetskog rata. Sve sposobno bilo je mobilizirano u vojne jedinice, žene sa djecom ostajale su same i bespomoćne kod kuće, a trebalo je preživjeti i podići djecu, spašavati goli život. Mnoge mlade djevojke s nepunih 15 i 16 godina između dva rata odlaze na rad u Rijeku, koja je pod talijanskom vladavinom, jer tamo postoji mogućnost zaposlenja, a treba pomoći roditeljima u odgoju i zbrinjavanju mnogobrojne obitelji. Djevojke iz ovog kraja bile su poznate kao vrijedne, marljive i poštene radnice, veoma uredne i zato veoma cijenjene. Tako su u Rijeci radile među ostalima: Ana Cvitković - Burlešina, Ruža Cvitković, Marija Cvitković - Rica, Milka Cvitković - šusterka, Zora Cvitković - Jurina, Marija Cvitković - Ivina, Valerija Cvitkovićć Ivina, Ana Kalanj - Bertina, Marija Kalanj - Đokina, Danica Kalanj, Zora Komadina i dr.

Između dva rata mnoge klenovarske djevojke rade kao kućne pomoćnice kod vlasnika vila u Novom Vinodolskom i Crikvenici, a kasnije i Zagrebu i Beogradu, kao npr. Marija Kalanj Martinova, Dragica Cvitković, Ivanka Tomljenović i dr.

Između 1920. i 1940. godine, mnogi Klenovari - zidari odlaze na rad u Beograd i Srbiju, gdje se otvaraju veliki javni radovi, pa je potreba za stručnom radnom snagom velika. Odlaze u rano proljeće, a vraćaju se u kasnu jesen, vrlo često s malom ili nikakvom uštedevinom, jer je svaki mjesec trebalo zaradu slati obitelji, da se preživi. Braća Franjo i Dragutin Kalanj, Marijan i Mato Kalanj, Stjepan, Vinko i Adalbert Kalanj, Ivan Kalanj - Đoko, Lovro i sinovi Milan i Lovro Kalanj, Marijan, Martin i Jandre Kalanj, Martin i

Milan Komadina, Pavao Miletić, Antun Miletić, Petar Miletić i dr., najveći dio svog radnog vijeka proveli su na radovima izvan Klenovice, tražeći mogućnost zarade.

Ribari pak, o čemu ćemo nešto više u posebnom poglavlju, također veoma teško i siromašno žive i često traže izlaze izvan svog zvanja i struke, odlaze povremeno i opet se vraćaju moru i životu s njime.

Život u ovom kršnom podneblju još je više bio otežan za vrijeme sušnih i dugih ljetnih mjeseci. Krajem prošlog stoljeća izgrađena je cisterna u zaseoku Kalanji, godine 1898. o trošku zemaljske vlade u Zagrebu. Ona je vjerojatno imala neku prednost, jer se nalazila na prometnici Novi - Senj. Mještani Cvitkovića i Žrnovnice opskrbljivali su se vodom iz vrela na samoj morskoj obali, a to su prisiljeni bili činiti i mještani Miletića i Kule. Međutim, pošto je cisterna u Kalanjima često bila prazna i seljani Kalanja išli su na vrelo Žrnovnica, odakle su na leđima, ili na magarcu u drvenim posudama - brimenicama donosili vodu za piće, dok su kao i svi ostali stoku napajali na izvorištima na obali.

Prije početka II. svjetskog rata, za vrijeme Banovine Hrvatske u Cvitkovićima se pokušalo kaptirati vodu dvadesetak metara od obale, ali taj pothvat nije uspio. U Miletićima i Gornjim Kalanjima 1946. i 1947. godine sagrađene su još dvije cisterne.

Bez obzira na sve ekonomske i socijalne teškoće, Klenovari nastoje da djeci pruže minimum obrazovanja, pa stoga već pri otvaranju Pučke učione u Sv. Jakovu - Krmpote 1872. godine upisuju svoju djecu da pohađaju tu školu, a to je značilo dnevno pješačenje po buri, kiši a nekada i snijegu više od 10 km. To traje više od 55 godina, a zatim mještani Klenovice traže od nadležnih upravnih vlasti da se omogući otvaranje škole u Klenovici. Taj zahtjev upućuju 1925., a zatim ga obnavljaju 1927. godine, pri čemu preuzimaju obavezu da će osigurati prostorije za školu za idućih 5 godina, napraviti namještaj i održavati školu najmanje godinu dana. Uvjeti su bili prihvaćeni. Odluka o otvaranju škole u Klenovici izdana je u Ministarstvu prosvjete 8.3.1928. godine. Mještani su se aktivno uključili u tu akciju, pri čemu su se posebno isticali Zvonko i Jure Cvitković, a braća Marijan i Milan Cvitković - Matan dali su na raspolaganje svoju prostoriju za idućih 5 godina.

Svečano otvaranje škole obavljeno je 10.IX.1928. godine, a prvi učitelj bio je Novljanin Mato Dorčić, kojeg je zamjenio učitelj Mihajlo Vranić 18.III.1931. godine i službovao školi punih 11 godina, tj. do konca školske 1941/42. godine. Njegovim dolaskom nastavljena je borba za izgradnju nove školske zgrade, jer je ugovor na 5 godina održavanja obuke u privatnoj zgradi bio pri kraju. Bez obzira na teškoće radovi na izgradnji škole otpočeli su 1933. godine kopanjem temelja, a u veljači 1935. godine počela je nastava u novoj školskoj zgradi, koja je pored učionice u svom sastavu imala i dvosobni stan za učitelja.

Škola je redovno radila sve do lipnja 1973. godine, iako je u toku rata naročito ujesen i zimu 1943/44. godine i u proljeće 1945. godine uslijed žestokih borbi i ratnih prilika dolazilo do prekida redovne nastave. Od lipnja 1973. godine školski obveznici i učenici mlađih razreda prevoze se u matičnu školu Novi Vinodolski i uključuju u odgovarajuće razrede.[10]

U životu i razvoju naselja Klenovice značajno mjesto pripada uvali Žrnovnica, u kojoj je uz samo morsku obalu između dva rata bilo smješteno 9 mlinova, koje su pokretane silinom voda ponornica. Još od prošlog stoljeća u Žrnovnicu se naselila obitelj Ježić iz Novog Vinodolskog. Ježići su obnovili stare i izgradili nove mlinove, koji su bili jedini stalni mlinovi u ovom kraju, zahvaljujući stalnim i bogatim izvorima vode. Vrijedni i marljivi Ježići iskoristili su tu priliku i ovdje razvili svoje gospodarstvo. Imali su veći broj

mlinova i stupa, bavili su se trgovinom, imali su svoje brodove za prijevoz robe iz Rijeke, Senja i Novoga, tu je bila pošta za čitav ledenički i krmpotski kraj. Mnogi seljani krmpotskih i ledeničkih sela, pa čak iz Alana i Krivog Puta, dolazili su na konjima ili su na leđima nosili ono malo ljetine, najčešće ječma, a rijetko pšenice, da bi je samljeli u brašno. Znalo se tamo naći i do pedesetak ljudi, koji su danononćno čekali na red da samelju svoj teret.

Poslije rata uslijed izmijenjenih životnih prilika i Žrnovnica dobiva novi značaj. Naime, još 1932. godine započeli su radovi na iskopu kanala za vodovodni cjevovod od Žrnovnice do Crikvenice u dužini 16 km. Time je otvorena nova era razvoja turizma u Crikvenici, Selcima i Novom Vinodolskom, jer je do tada neriješeno pitanje opskrbe vodom bio jedan od limitirajućih faktora turističkog razvoja ovog kraja. U Žrnovnici je izgrađena strojarnica s diesel motorom i crpkom, čiji je kapacitet bio 30 l/sek. Kroz posljednjih 58 godina izvršeno je nekoliko većih rekonstrukcija cijelog sistema (tlačni cjevovod, promjena pogonskih motora i crpki, te izgradnja većih vodsprema). Rekonstrukcija koja je upravo u toku, tj. izgradnja nove strojarnice, novih pogonskih strojeva, te dvije velike vodospreme na koti M. Draga, kao i izgradnja novog cjevovoda M. Draga - Crikvenica, omogućit će korištenje do 600 lit/sek.

Unatoč tome što neposredno kod Klenovice već od 1932. godine egzistira ovako snažan vodoopskrbni sistem, mjesto Klenovica je tek 1955. godine djelomično dobilo pitku vodu iz vrela Žrnovnica, time što su u zaseocima Kalanji i Miletići postavljena 3 javna izljeva, uz pomoć poduzeća „Asfalt„ koje je tada izvodilo radove na Jadranskoj magistrali. Već 1963. godine kao neophodna potreba realizira se prva faza vodoopskrbe cijelog mjesta vodom iz vrela Žrnovnica, ali sa veoma malim kapacitetom cjevovoda i još manjima kapacitetom vodospreme na Miletićima, koja vrlo brzo postaje usko grlo opskbe vodom ne samo sve većeg broja turista, već i samih mještana Klenovice.

U toku 1984. i 1985. godine provodi se velika akcija na definitivnom rješenju problema vodoopskrbe za mjesto Klenovicu, Smokvicu i dalje perspektivno i za mjesto Kozicu i Sibinj - sve u sastavu Mjesne zajednice Krmpote - Klenovica. Izgrađeni su novi cjevovodi, te tri vodospreme - Kalanji, Miletići i Smokvica, koji omogućuju neograničenu opskrbu vodom naselja Klenovica i Smokvica.

Početak II. svjetskog rata mnogi Klenovari dočekali su mobilizirani u pješadijske i druge jedinice stacionirane na području Gorskog kotara, gdje su imali ratni raspored. Već prvi naleti okupacijskih snaga - Talijana i Nijemaca, unio je pometnju i paniku među jedinicama stare jugoslavenske vojske, pa su već prvih dana rata mnogi, a među njima i Klenovari, napuštali vojne jedinice i vraćali se svojim kućama.

Početkom rata u ovim krajevima bili su stacionirani dijelovi Ličkog odreda bivše jugoslavenske vojske. Jedna četa je bila smještena u školi kod krmpotske crkve s dijelovima - oko voda u Klenovici, a desetinom u selu Drinak. Na prvi glas o raspadu stare Jugoslavije ta četa rezervista razišla se i ostavila dobar dio svoga oružja, koje su uzimali stanovnici bližih donjih sela krmpotskog kraja.

11. travnja 1941. godine mornari sa remorkera „Silni" i teretnjaka „Jakljen", s namjerom da potope ove jedinice i ne padnu okupatorima u ruke skidanjem „kistona„ pripremili su ih za potapanje u Žrnovničkoj uvali i napustili ih. „Silni" je nakon plutanja od 4-5 sati potonuo u uvali „Tepla", a „Jakljen" nije, pa je pao u ruke Talijanima. Remorker „Silni" je nakon izvjesnog vremena izvaden iz mora, jer nije bio na velikoj dubini, pa su ga Talijani uvrstili u svoje plovne jedinice.

Talijani su dolaskom na ovo područje, kao svoje uporište zaposjeli uvalu Žrnovnica (radi osiguranja vodovoda), te luku Cvitkovići, a potom Čardak i Kozicu. Jedno vrijeme

imali su nešto više od voda vojnika u Miletićima, a isto toliko u Svetom Iliji. Tako su uz garnizon u Ledenicama, te uporište Gradina imali pod kontrolom cestu Novi Vinodolski - Senj i obalni dio, te cjelokupni prostor, napose donjokrmpotski kraj. Ove jedinice pripadale su 74. pješadijskom puku divizije „Lombardija". Neka od zaposjednutih mjesta bila se opasana bodljikavom žicom, a naročito selo Cvitkovići, gdje su na području Punte bile stacionirane talijanske haubice, koje su bile u funkciji za vrijeme neprijateljskih ofenziva po gornjim dijelovima krmpotskog kraja i Drežnici.

Klenovica je sa svim zaseocima u toku rata bila pod upravno administrativnom jurisdikcijom općine Ledenica, odnosno kotarske oblasti u Novome. Za vrijeme okupacije Talijana sve do njihove kapitulacije 1943. godine, a kasnije i dolaskom njemačkih okupacionih jedinica, zaseoci Kalanji, Miletići i Komadine imali su karakter poluoslobođenog teritorija, gdje su po danu bili izvrgnuti okupacionim patroloma, čestim pretresima kuća i ispitivanjima, a noću su održavani kontakti s pripadnicima NOP-a.[11]

Unatoč prisutnosti okupacionih snaga narod Klenovice nesebično je pomogao u granicama mogućnosti u hrani, lijekovima te odjeći partizanske jedinice i aktivnosti narodnooslobodilačkog pokreta o ovim krajevima. Treba istaći da je veoma rano, negdje koncem 1941. godine, ovdje stvoren punkt čiji je nosioc bila Ana Kalanj - Bertina, preko kojeg se odvijala saradnja s pokretom u cijelom toku NOB-a. U tu aktivnost bili su uključeni skoro svi mještani, svaki na svoj način, od ribara do žena i omladine, koja je bila posebno aktivna u određenim periodima.

Životne tegobe, borba za egzistenciju i goli život još više se zaoštrila u uvjetima okupacije, gdje su mogućnosti zarade bile veoma male ili ih uopće nije bilo. Izlasci ribara na more bili su veoma rigorozno kontrolirani zbog stalne sumnje okupacionih vlasti da se održavaju veze i kontakti s pripadnicima NOP-a i da ih se pomaže u prijevozu hrane, lijekova i drugih potreba. Mještani, koji su se bavili zidarskim poslovima, a takvih je najviše bilo iz zaseoka Kalanji, Miletići, Komadine i djelomično Cvitkovići, jedinu mogućnost zarade nalazili su na radovima koji su otpočeli na cesti Povile - Klenovica, a neki su u potrazi za zaradom prihvatili odlazak na radove u Njemačku, pri čemu su pored bijedne zarade u tuđem svijetu izbjegli poziv u domobranske jedinice.

Životne prilike poslije oslobođenja, bez obzira na ekonomske teškoće znatno se mjenjaju, imaju svojeg odraza i na život mještana u Klenovici. Ribarstvo, kojem se tada još pridavao određen značaj, gdje je zaposlen velik broj Klenovara, postupno se modernizira. Klenovarski zidari ne odlaze u svijet za zaradom, mogu je naći u ovom kraju.

Mještani Klenovice veoma brzo shvaćaju da se treba otvoriti još više prema moru i njegovim vrijednostima, tu tražiti egzistenciju i budućnost. Klenovarski ribari postaju pioniri i preteče razvoja turističko ugostiteljske privrede u Klenovici. Još daleke 1957. godine ribarska zadruga „Udarnik" u Klenovici osniva svoj prvi ugostiteljski objekt u kući Jure Cvitkovića - Brke, na veoma malom prostoru od 16 m^2. To su prvi počeci turističko-ugostiteljskog privređivanja u Klenovici. Malen i skučen prostor, ali uvijek svježa i dobro pripremljena riba, domaće vrbničko vino i ljubazni domaćini vrlo brzo su stekli popularnost i osvojili simpatije sve većeg broja posjetilaca.

Kao kuharice i konobarice angažirane su mlađe žene i djevojke - sve iz Klenovice, koje rade najprije u tom, a već 1959. godine i većem restoranu, koji ribarska zadruga kupuje, jer je ovaj prostor bio malen i neprikladan. To je bio restoran u Villi „Mare„ na Punti, koji uskoro postaje svratište mnogih domaćih i stranih gostiju. Budući da su počeci bili zaista pionirski spomenimo, da su u tim objektima radili: Danica Cvitković, Olga i Marija - Maruška Cvitković, Đurđa Cvitković, Mile i Božidar - Braco Cvitković, te Jure

Cvitković. Njima se u novom prostoru pridružuju i Mile Butković - Đekić, Maruška Cvitković - Slavkina, te Roža Kalanj, a povremeno Dragica Kalanj i Nevenka Cvitković. 1965. godine restoran ulazi u sastav UG „Lišanj" Novi Vinodolski, kada upraviteljem restorana postaje Božo Cvitković, a 1968. godine, prelaskom ovog objekta i Campa Klenovica u sastav UP „Risnjak" Rijeka, rukovodioc objekta je Nikola Cvitković - Nino.

Prve, značajnije investicije u ugostiteljstvu na ovom području realizirane su u toku 1968 - 1970. godine, kada je na mjestu bivše Ville „Mare" sagrađena Villa „Lostura" s modernim restoranskim i smještajnim kapacitetima. Također je na mjestu nekadašnje ribarske kućice na tuneri Školjić sagrađena vrlo atraktivan objekat sezonskog karaktera - Ribarska koliba, čime je znatno proširena ugostiteljska ponuda u mjestu.

1986 - 1987. godine pristupa se značajnijem investiranju u poširenje i uređenje Autocampa „Zidinice" u Klenovici, čijom se realizacijom i modernizacijom znatno proširuju smještajni i drugi kapaciteti, tako da u glavnoj sezoni autocamp može prihvatiti i do 800 posjetilaca. Izgrađen je moderan restoran, trgovina, dva sanitarna bloka, te prošireni i uređeni proštori za smještaj vozila i prikolica.

Značajan doprinos u razvoju turizma i turističke privrede na području Klenovice i obližnje Smokvice imalo je osnivanje Turističkog društva „Jadran". Osnivačka skupština društva održana je 11. ožujka 1962. godine u prisutnosti mnogobrojnih građana Klenovice, Smokvice i Krmpota. Za prvog predsjednika je izabran Franjo Blažević iz Krmpota, a za tajnika Branko Kalanj iz Klenovice.

Turističko društvo i mjesna zajednica u Klenovici nosioci su i inicijatori svih akcija na stvaranju uvjeta za brži razvoj turističkog privređivanja u ovom kraju. Već 1962. godine na inicijativu turističkog društva donijeta je odluka koja zamjenjuje urbanistički plan za mjesto Klenovicu i Smokvicu, kojom su zaštićene osnovne površine od devastacije i izvršene namjene u korištenju pojedinih prostora. To je bio veliki i razuman korak, koji je omogućio da se može provoditi smišljena i razumna politika najsvrsishodnijeg korištenja prostora.

Posljednjih godina učinjeni su veliki napori na uređenju i proširenju te modernizaciji pristupnih puteva, ulica te pristaništa za ribarske brodove i čamce. Posebno je značajno što je mjesto dobilo suvremen pristup s Jadranske magistrale izgradnjom prometnice od sela Kalanji, preko Drmuna do centra mjesta.

Modernizacijom električne rasvjete, izgradnjom novih trafostanica, izgradnjom javne rasvjete po svim zaseocima, te automatske telefonske centrale sa 180 telefonskih priključaka realizirane 1989. i 1990. godine za mjesto Klenovica i Smokvica, te izgradnjom kanalizacije s prečišćivačem - Klenovica dobiva obrise modernog urbanog naselja čije vrijeme tek treba doći.

Klenovica iz godinu u godinu dobiva novo lice, mijenja se preko noći. Poslijednjih dvadesetak godina sagrađeno je mnoštvo novih kuća, kako obiteljskih, tako i kuća za odmor i oporavak, stare i dotrajale kuće su modernizirane. Samo u Klenovici danas ima 660 ležajeva u kućnoj radinosti, koji predstavljaju značajan faktor u turističkoj ponudi mjesta.

Još 1960. godine ovo je područje bilo beznačajno u turističkom prometu općine, ali već 1965. godine područje Klenovice, Smokvice i Sibinja, koje čini jedinstvenu turističku cjelinu, ostvaruje 66.000 noćenja, a 1989. godine 83.000 noćenja, od čega 98 % otpada na inozemne goste.

Može se s punim pravom reći da je turizam preobrazio ovaj kraj, podigao standard i preobrazio kulturu življenja ljudi ovog kraja, otvorio nove perspektive o kojima se prije pedesetak godina nije moglo niti sanjati.

Razvoj ribarstva u Klenovici

Prema predaji, u toku 17. stoljeća pribjezi iz Like, iz sela Švice, općina Otočac, naseleli su se u Klenovicu (Cvitkovići). Ribarenje je postalo njihovo osnovno zanimanje.

U prošlosti Klenovice, sudeći barem po broju tunolovki (Čardak, Školjić, Žrnovnica, Tepli porat i Povile) tunolov je bio najvažniji način ribolova ovog područja, sve do završetka II. svjetskog rata, tj. do pedesetih godina ovog stoljeća.

Na zapadnoj obali Istre i Hrvatskom primorju već od 14. stoljeća spominju se tunolovke s ljestvama promatračnicama, koje, kako kaže J. Basioli vjerojatno vuku podrijetlo od grčkih promatračnica - tunoskopa ili ihtiskopa. Hrvatsko primorje pak zbog dubljih i hladnjih predjela i zbog smanjena saliniteta mora, uslijed ulaska većih količina slatke vode u more, posebno privlači tune, ondje se lovila glavnina tuna na našoj obali. Istodobno su to i naša najbolja obalna loviša papalina i skuša, koje su hrana tunama.[12]

Na području Čardaka, Klenovice, Žrnovnice, Male drage i Povila, slijevaju se u more velike količine slatke vode od brzaka i rijeka ponornica Like, Gacke i Gorskog kotara, pa je to bio idealan lokalitet za smještaj tunera stajaćica.

Tuna spada među najvažnije ribe našeg mora, pa je i u ovom kraju, naročito između dva rata, priprema za tov tune bio značajan momenat u životu naših ribara. Tuna je velika riba, meso joj je veoma cijenjeno, a javlja se u velikim jatima, pa je u ribarstvu uvijek bila od značajne vrijednosti. U Jadranskom moru nisu rijetki primjeri tuna od 2 metra dužine i 200 kilograma težine, a nisu bili rijetko komadi, koji su bili blizu 4 metra i do 500 kg težine. Tijelo tune je stisnuto i zaobljeno, gore je crnomodro, a odozdo sivkasto i svijetlopjegavo. Iza hrbtene i prohodne perajice i tuna, kao i lokarda ima cijelu hrpu sitnih perajica.

Tko je Primorjem putovao taj dobro zna što je to tunera. Evo kako je to lijepo opisao dr. Mišo Kišpatić u svojoj knjizi Ribe - Prirodoslovne i kulturne crtice:

„Uz morsku obalu na zgodnu mjestu stisnula se uz gole pećine kukavna kuća, u kojoj ribari preko ljeta stanuju, dok traje tunolov. Tu uz kolibu i tik uz obalu digle se u vis ogromne ljestve. Doljnji kraj im je zatrpan kamenjem, pa kako su prema moru nagnute, to im gornji kraj stoji iznad vode. I tu na vrhu ljestava prikovana je neka vrst koša, a u košu opazit ćete stražara, kako neprestance u more bulji. Dolje u moru poredao se cio niz koturova od pluta, a na njima visi mreža, koja stiže do dna. Mreža ide uporedo sa obalom i na jednom kraju se vraća k obali, dok je drugi kraj ostao odmaknut od obale, da bude otvoren put, kojim će riba u mrežu zaći. Ako je sreće, pa riba uđe u mrežu, obavijesti stražar ostalu momčad i za čas evo potegoše i drugi kraj mreže k obali i riba je zatvorena. I mreža se sad priteže kraju, a prestrašena riba u njoj kao bez glave leti i skače. Voda se muti i pjeni, a kad je mreža do kraja izvučena, već se mnoga tuna u njoj i ubila. Ako je obilna lovina, nađe se obično i pomagača, jer svatko zna da neće praznih ruku proći. Polovljena riba se odmah nožem otvori i iz nje izvadi „drobac", da se ne pokvari. Na škržnoj kosti, koja se sa drobcem izvadi, ima izvrstna mesa, pa se to mesa odma proda kao „drobac" i potroši. Očišćena tuna odpremi se odmah na prodaju u Rieku, u Trst ili Mletke. Gospodar brzo-

javom upita, gdje će najbolje ribu moći prodati, pa je onamo što prije otpremi, da mu se ne pokvari. Ako ne dobije parobroda, a on najmi veslače, a koji se na putu izmjenjuju."[13]

Jedna od najstarijih - tunolovka Klenovica, ili kako su je klenovarski ribari zvali tunolovka Školjić (po istoimenom otočiću Sv. Antona), kako i ostale tunolovke u Vinodolskom kanalu, spominju se već koncem 17. i početkom 18. stoljeća, bila je u vlasništvu Zrinskih, a koncem prošlog stoljeća otkupila ju je upravna općina Krmpote - Ledenice i davala u zakup ribarima s pravom ubiranja desetine od lovine. Prema kazivanju Zdenka Cvitkovića, jednog od najstarijih ribara u Klenovici, sada umirovljenika koji je cijeli svoj radni vijek proveo ribareći, jedno vrijeme vlasnici te tunere bili su Mažići, trgovci iz Rijeke, koji su je aktivirali negdje oko 1910. godine i dali u zakup Nikoli - Nikolici Cvitkoviću i njegovim sinovima Stjepanu - Stipi, Ivanu - Kuki, Petru - Pekeli i Boži Cvitkoviću.

1918. godine prelazi u vlasništvo Petra Kalanja - Pešana, a 1929. godine je kupuje Stjepan - Stipa Cvitković i njegov sin Roko Cvitković, koji formiraju ribarsku skupinu, koristi je za lov tuna i palamita sve do 1947. godine, do formiranja ribarske zadruge „Udarnik" u Klenovici, kada tunolovka ulazi u sastav osnovnih sredstava te zadruge.

Tunolovka Žrnovnica bila je također u vlasništvu Zrinskih. U izvještaju upravitelja Kodermana iz 1675. godine stoji da ta tunolovka daje dobre lovine, ali da su je zaposjeli senjski vojnici, pa Novi nema koristi od nje. Koncem prošlog stoljeća

otkupila ju je upravna općina Krmpote - Ledenice i davala u zakup ribarima s pravom ubiranja desetine od lovine. Djelovala je sve do šezdesetih godina ovog stoljeća.[14]

Tunolovka Povile, između Novoga i Žrnovnice, proživljavala je istu sudbinu kao i ostale tunolovke Zrinskih, kao i obližnja tunolovka u Novome, koja se spominje već 1672. godine. Tunolovka Povile spominje se već 1685. godine, a posljednji put 1932. godine, kada je zamrla, a da nikada nije davala obilnije lovine, kaže J. Basioli u svojoj knjizi „Ribarstvo na Jadranu". Saznanja u kontaktu s klenovarskim ribarima, koji su i sami godinama ribarili na toj tuneri nešto su drukčija. Ona je zamrla negdje pedesetih godina ovog stoljeća. Tunolovka u Povilama bila je jedna od najuspješnijih na ovom području. Tako je npr. 1943. godine rukovodioc na tuneri bio Petar Cvitković - Burleša, a radili su kao ribari Petar Cvitković Pekela i Franjo Cvitković - Franić, svi iz Klenovice. Pamti se, da je tada ujesen 1943. godine u tuneri zakalano 4.000 komada tuna, težine 3-5 kg ili oko 15.000 kg tuna, što se smatralo rekordnim lovom. Klenovarski ribari stacionirani na susjednoj tuneri u Porto Teplom, pritekli su u pomoć ribarima Povila i zajednički realizirali ovaj ulov. Sav ulov je transportiran na oslobođeno područje za potrebe narodnooslobodilačke vojske i naroda Ledenica i Krmpota. U Ledenicama, Brezama, Bribiru i Zabukovcu, ova je tuna usoljena i bila je veliki doprinos prehrani vojske i stanovnika ovih područja.

Tunolovku Čardak, posljednju na obalnom potezu Vinodolskog kanala, sjeverozapadno od rta Kijac, aktivirali su 1929. godine ribari ribarske zadruge kbr. 15 iz Klenovice, ali je vrlo brzo napuštena, jer je bila neefikasna. Nekoliko idućih godina organizira je trgovac iz Zagreba Tomica Bogović zajedno s mještaninom Jurom Cvitković. Donosila je oskudnu lovinu, a zamrzla je pred posljednji rat.

1932. godine, kada su napustili tuneru u Čardaku, zadrugari Ribarske zadruge kbr. 15 iz Klenovice organiziraju tuneru u Porto Teplom, uvali između Žrnovnice i Male Drage kraj Povila. Ta tunera egzistira sve do 1945. godine i smatrana je jednom od uspješnijih tunera - stajaćica.

1963. godine prestaju s radom tunolovke - stajačice na ovom području. Još 1929. godine pojava motornog tunolovca s kružnom mrežom plivaricom, značila je veliki preo-

kret u jadranskom tunolovu. Flota velikih brodova tunolovaca se povećava, oni tunu presreću već u vodama Sredozemlja i na otvorenom moru, pa tako i na Jadranu. to su godine naglog razvoja turizma na ovom području i cijelom Jadranu, čiji je razvitak u suprotnosti sa tehnologijom lova tuna na tunolovkama. Nemir koji na moru izazivaju motorni čamci, gliseri i kupači onemogućuje da se tuna i približi obali. Tako su u nepovrat otišle i tunolovke i sve lijepo, vrijedno i romantično što je sa njima stoljećima živjelo.

Za razvoj klenovarskog ribarstva spomena je vrijedna 1910. godina, kada se iz Amerike vraća Franjo Cvitković, klesar, koji svojom uštedevinom s bratom Ivom kupuje tzv. mali art (veliku barku - ribaricu, 2 barke svićarice, mrežu migavicu i ostali mali ribarski alat). Njima se pridružuju njihovi sinovi Zvonko, Petar i Gabrijel, te Marijan i Mate, pa osnivaju Ribarsku zadrug kbr. 15 u Klenovici, koja se 1920. godine registrira kod ribarske središnjice u Crikvenici i kod Saveza ribarskih zadruga u Sušaku. Formiranje te zadruge i njena registracija imalo je veliko značenje prvenstveno za razvoj Klenovice kao ribarskog naselja, a također i za brojčano i organizaciono jačanje ribarskih zadruga od Crikvenice do Paga.

Jedan od prvih oblika ribarenja bio je lôv na tune na tunolovkama stajačicama, pa je i tehnologija lova, život i rad ribara na tunerama zacijelo interesantan. Već početkom travnja svake godine,tj. u rano proljeće odlazilo se na tunere, gdje se organizirao svojevrstan život i rad. Topile su se mreže stajaćice, najprije za lov palamida, koji je u principuu trajao sve do lipnja. Okna mreža stajaćica za palamide bila su 45 do 50 mm. Početkom srpnja, ili točnije od 13. sprnja - kada je ribarski praznik Sv. Margareta, zaštitnice ribara - topile su se mreže za ulov tune, s različitim oknima i različite čvrstoće.

Sve do listopada život ribara bio je vezan za tunolovku. Tu je bila organizirana kuhinja i spavanje, a svaka tunera imala je 2, a neke i tri straže za motrenje kretanja tune. Te straže bile su od jelova ili smrekova drveta, morale su biti idealno ravne, a bile su visoke do 32 metra. Svi ribari su u smjenama po 2 sata sjedili na vrhu straže i budno pratili, što se u bližoj i daljoj morskoj okolini zbiva. Iskusniji ribari po potrebi su bili i dva put dnevno na straži, a naročito u periodu kada se moglo po iskustvu očekivati dolazak tuna. Ostali ribari su za to vrijeme ili krpali mreže, ili odmarali, ako su bili u toku noći na noćnom ribarenju. Neki su bili zaokupljeni obavezama oko transporta ribe, ako je prethodno uslijedio ulov tuna. Jedino je kuhar bio pošteđen stražarenja.

Na ulasku u preteg bila je nabrana, skupljena mreža, ili koncentrirana na čamcu, za to posebno osposobljenom. U trenutku kada je riba - tuna ušla u preteg, na poziv ribara sa straže, ostali ribari, koji su uvijek bili u pripravnosti, što snažnije i brže vukli su mrežu nabranu na barki, ili bez barke, k obali, kako bi ribi spriječili povratak i izbjegavanje zamke. Tako opkoljenu ribu, posebnom mrežom migavicom trebalo je opkoliti, okružiti i izvući na obalu. Događalo se često, ako je bila tuna uznemirena da se nekoliko puta ponovi ta operacija da bi se riba izvukla na obalu.

Uspjeh je po pojedinim tunolovkama bio različit, ovisio je o kretanjuu palamida i tuna, o vremenskim prilikama, a naročito o spretnosti i umješnosti ribara. Veoma uspješnim godišnjim ulovom tune smatrao se ulov od 25.000 kg tune u jednoj sezoni. No bilo je veoma slabih godina po ulovu, kada je godišnji ulov bio svega nekoliko tisuća kg tune, što nije pokrilo niti troškove boravka na tunolovki.

.Život ribara na tunolovkama bio je veoma zanimljiv. Skoro svake večeri odlazilo se na noćni lov, tzv. veliki sviću, a ponekad i na malu sviću (lov s barkom svjećaricom i ostima), ne samo da se ulovi riba za dnevni život ribara, te za potrebe obitelji, već i za tržište, jer se nije smjelo niti moglo očekivati da samo tuna dođe i „uleti u mreže„. Ako je

lov bio uspješan, onda je nekoliko ribara veslajući na barki odlazilo do tržnice u Novi Vinodolski i Crikvenicu, gdje je ribu, a najčešće srdele, golčiće i skuše trebalo i prodati. Ostali, sada u manjem broju ostajali su na tunerama, i redovno, s malo više truda obavljali redovni posao.

U danima, kada je bilo lova, tuna se je nakon lova stavljala u mandrać (ograđeni dio obale, po mogućnosti sa slatkom i hladnom vodom) gdje je riba čekala večer, da bi se pristupilo paranju ribe i vađenju drobca sa zaliscima, čišćenju i ispiranju tune i spremanju za transport.

Ulovljenu tunu na ovom području otkupljivao je najčešće poznati sušački trgovac Godina, a nekada i Kovačić, koji su svojim brodom „Primorka" obilazili tunolovke i otkupljivali ribu. Manje količine ribe (tune) prodavane su na tržnicama u Novome i Crikvenici, ali je veoma dobru proću imao drobac i pančica, dijelovi koji su preostali nakon čišćenja tune. Već smo spomenuli da je općina Krmpote - Ledenice obavezivala zakupnike na tzv. desetinu od ukupnog ulova tuna, koja se je ustupala za potrebe mjesnog stanovništva, uz pristupačne cijene. Klenovarski ribari tu se desetinu ustupali u Klenovici seoskom starješini Grgi Kalanju, a u Povilama Mati Butkoviću, za tunere ovog kraja.

Navečer, ako su vremenske prilike bile dobre, ribari sa tunolovke kretali su na noćno ribarenje, najčešće na srede, skuše i golčiće. Sve do 1947. godine, što se tiče klenovarskih ribara, to se odvijalo na potezu od Punte Taklo do Senja. Rijetko se išlo na obale Krka, što je i razumljivo, jer je i sastav ribarskih brodica bio takav da se bez opasnosti i rizika nije moglo upuštati u takav pothvat.

Ekipu za takav noćni lov plave ribe sačinjavali su: velika barka, dužine do 10 metara, na čijem pramcu je stajala mreža - migavica, 4 a po potrebi i 6 vesala, zatim 2 svjećarice sa 3 svjećara ribara, svaka sa po 2 vesla i felarom. Dakle velika barka sa 6 ribara i po 2 svjećarice - manje barke sa 4 do 6 ribara.

Po predaji, prvi klenovarski ribari odlazili su u noćni lov pomoću ferala na drva. Na pramcu (provi) čamca bile su gradele, na koje bi se slagala drva, koja su bila unaprijed pripremljena i posebno suha, a palila bi se na mjestu, gdje se je očekivala pojava ribe. Napredak su već predstavljale lampe na karbit, koje su zamijenile drva. Oko 1912. godine ribar Petar Cvitković - Pekela, koji je služio austro-ugarsku mornaricu u Puli, donosi prv petrolejsku lampu na petrolej, tzv. lux. Svega nekoliko godina kasnije svi klenovarski ribari, a naročito članovi zadruge služili su se petrolejskim lampama od 800 do 2.000 svijeća, a kasnije i 4.000 svijeća, što je znatno olakšalo noćni lov, naprosto ga revolucioniralo.

Barkama svjećarnicama riba se je okupljala pod svijeću, a u najpodesnijem trenutku obje svjećarice su ribu dovodile obali, na tzv. poštu, gdje je uz obalu more bilo čisto i donekle pristupačno, da bi ju se moglo opkoliti mrežom migavicom, koja je bila dugačka 150 metara. Mreža se zatim vukla kraju, obali, a ulovljena riba prebacila u matičnu, veliku barku. Izvlačenje ribe na obali imalo je svoje prednosti,jer se manje ribe gubilo pri izvlačenju mreže, a i relativno lakše je bilo izvesti cijelu akciju. Međutim, veoma često, zbog nepristupačnosti obale ribe se opkolila migavicom i izvlačila na veliku barku, što je imalo svoje teškoće, a naročito je bilo otežano izvlačenje mreže pri nemirnom moru. u toku noći ova akcija se znala ponavljati nekoliko puta, pa se ulov znao kretati do 3.000 kg u jednoj noći, razumljivo ovisno o vremenskim prilikama i pojavi ribe.

Ribari Klenovice prate sve inovacije i uvođenje nove tehnologije u ulovu, naročito plave ribe. 1936. godine nabavljaju mrežu plivaricu „na jezik" tzv. jezičarku. Ona je bila duga 120 do 200 metara, a na donjem rubu imala je nastavak (trokutni jezik), koji se pri izvlačenju mreže iz mora podvlačio pod jata plave ribe pod svijetlom i zatvarao mrežu

odozdo. Bilo je to tada najuspješnija i najsvrsishodnija mreža za lov papaline i skuša. Poznato je da je tu mrežu već 1909. godine skrojio i izradio poznati crikvenički poduzetnik i organizator ribolova Ivan Skomerža.

U razdoblju između 1922. i 1920. godine u mjestu Klenovica bilo je 13 baraka. Zadrugari su imali 4 barke, skupina Stjepana - Stipe Cvitkovića 4, a među pojedincima bili su vlasnici baraka Petar Cvitković - Burleša, Jure Cvitković, Marijan Cvitković - Šofer, Milan Cvitković - Matan, te Luka Kalanj - zvani Luka barka, koji je svoju barku vezivao u lučici Tepla, uvale Žrnovnice. Kasnije su i mnogi drugi nabavili vlastite barke, jer su odlaskom u penziju nastavili ribolov individualno, amaterski ili se baveći sportskim ribolovom.

Ribarski poziv bio je veoma težak, naročito u razdoblju od 1912. godine do oslobođenja zemlje 1945. godine. Međutim, to je u izvjesnom smislu bio i jedini izlaz u teškim ekonomskim prilikama, kada je nezaposlenost i ekonomska kriza bila svakodnevica.

Već skoro 5 generacija ribara - profesionalaca odgojilo se u Klenovici, gdje su mahom svi Cvitkovići od malih novu, poslije završene osnovne škole, zajedno s roditeljima kretali na more. Još kao mala djeca, naročito za vrijeme ljetnih mjeseci, učili su se voziti barku, priskakali su u pomoć starijim, sticali radne navike i već od malih nogu vezivali su svoju egzistenciju i ljubav za more i ribarski poziv. Samo trojica Cvitkovića - Boža Cvitković, Jure Cvitković - Brko i Petar Cvitković - nisu postali ribari profesionalci, niti im je more bilo životna preokupacija.

Iz susjednih zaselaka, jedino su prije II. svjetskog rata iz Kalanja ribarili i bavili se tim zanatom Milan i Tone Kalanj - Žuna, te Marijan Kalanj - Grganov. Otac Milana i Tone Kalanja, Petar Kalanj - Pešan, bio je jedno vrijeme i vlasnik tunere na Školjiću. Poslije oslobođenja 1945. godine još neki mještani Kalanja uključivali su se povremeno u ribarenje, kao npr. Živko Kalanj, Milan Kalanj, Branko Kalanj - Bele i dr.

Iz ostalih mjesta, jedino su mještani Povila, gdje je također bila poznata tunolovka - stajačica, povremeno bili uključeni u ribarenje. Međutim, ima i onih kojih su cijeli radni vijek proveli u ribarenju, kao npr. Joso Butković - Šćoko, koji je ribario zajedno s klenovarskim ribarima. Drugi Povilari, kao npr. Frane Butković sa Ceste, Mile Butković - Švorc, Joso Butković - Kura i Blaž Butković - ribarili su na tuneri u Povilama.

Crikvenčan Ivan Jurinčić - Livra ribario je s klenovarskim ribarima dugo godina i ostao u sjećanju mnogim kao čovjek koji je svoje bogato znanje nesebično prenosio na mlade ribare.

Svi mladi ljudi koji su se opredijelili za ribarenje, morali su proći naukovanje i ispeći zanat. Ono je trajalo 4 godine, a počimalo je završetkom osnovne škole. Prva godina naukovanja sastajala se u upoznavanju s ribarskim zanimanjem, pomaganju pri kuhanju, pranju suđa, stražarenju za buđenje ribara, kada ih pozove stražar sa tunere na potezanje mreže, pranje kašeta, čišćenje baraka, pomoć pri krpanju mreža i sl. Za taj posao mladi ribar imao je pravo na 1/4 dijela ribarskog dohotka. Već druge godine dobivao je 1/2 dijela, treće godine 3/4 četvrte godine stekao je pravo cijeli dio dohotka. Postepeno su se uključivali u sve faze ribarenja, kako na tuneri, tako i noću u lovu na plavu ribu.

Vlasnici tunolovki ili zakupnici, bili su trgovci ili drugi bolje stojeći ljudi. Odnos prema raspodjeli dobiti ostvarenoj na tuneri, formirao se na način da se od ukupno ostvarena ulova pokrivalo materijalne troškove - konac za krpanje mreža, utrošeni petrolej, nabavka hrane i sitnih izdataka. Ostatak se djelio na način, da je 50% pripadalo ribarima na tuneri, a 50% vlasniku - zakupcu tunere stajačice. Nabavka osnovnih sredstava mreža

i ostaloga padala je na teret vlasnika - zakupca tunere. Ovaj princip važio je i za ostvareni ulov u malom ribolovu.

Povratkom s tunere, a to je svake godine bilo negdje oko 1. studenog, prelazi se na malo zimsko ribarenje s malom migavicom (dužine 100 m), ostima, te feralom na tzv. malu sviću. Područje od Punte Taklo do Sibinja pripadalo je klenovarskim ribarima. Tada nije bilo mnogobrojnih ribara amatera, ribara koji se bave malim privrednim ribolovom, lociranih danas naročito na području Novoga Vinodolskog i Senja. Taj teren je bio veoma prikladan za tu vrstu ribarenja, ima vrlo pristupačne pošte, mjesto gdje se mreža može izvlačiti - a bio je veoma bogat ribama, kao što su: manole, arbun i dr., a za malu sviću zubatac, luben, lovrata, liganj, škrpina, sipa, mrkač (hobotnica) i dr. Od ulova na malu sviću mnogi Klenovari su živjeli i prehranjivali svoje obitelji. Među najsposobnijim i najuspješnijim i danas se sa poštovanjem spominju Petar Cvitković - Burleša, koji je mnogobrojnu obitelj od 12 članova (od toga 9 djece) prehranjivao i odgojio. Veliki majstori te vrste lova bili su i Marijan Cvitković - šofer, zatim Milan - Matan Cvitković i Jure Cvitković.

Već spomenute dvije skupine ribara zadrugari i skupina Stipe i sina mu Roke Cvitkovića, na raznim poštama od Novoga do Svetoga Ilije kraj Senja lovili su s malom migavicom na udaljenosti od 300 do 500 metara od obale. To je bio tzv. „lov na sriću", jer se nikada nije znalo što se može i koliko ribe izvući mrežom. Ponavljalo se to rano ujutro i navečer i po nekoliko puta, na nekoliko mjesta - pošta, kako to kažu ribari. Ulov je ovisio i o sezoni, pa je tako najizdašniji bio lov na manole, gdje se znalo u jednom potezu (jednoj kaladi) uloviti 200 do 300 kg ribe, a i druge miješane ribe. U drugim okolnostima jedna kalada, jedno topljenje i povlačenje migavice rezultairao je sa 2 do 3 kasete ili 15 do 20 kg ribe. Sve više od toga smatralo se bogatim ulovom. No, ne treba smetnuti s uma, da je mnogo puta topljena migavica, a uhvaćena je možda šaka, pregršt ribe, ili koji kilogram.

Najprikladnije i najbolje pošte, gdje se je na taj način ribarilo i izvlačila mreža migavica na kraj, od Novog Vinodolskog prema Senju bile su: Pod Sveti Mikul, Pod Lopar, Moruzga, Grabova, iza Punte Mandalene, Draga Klenovica, Kut, Baras, Prid Glavu, Školjić - Batalda, južna strana Školjića, Čardak (iza saka) prva Klišta, Sveti Ilija - jedna i druga strana pijeska. Kažu klenovarski ribari da takvih pogodnih i brojčanih pošta zasiguro nema na cijelom Sjevernom Jadranu.

Riba, ulovljena na ovaj način otpremala se na tržište u Novi Vinodolski, Crikvenicu i Senj. Najčešće se to činilo još neposredno s lovišta, barkama na vesla. Po dvojica ribara s barkom i ribom kretala su se u dva ili tri smjera najčešće prema Novome i Crikvenici.

Takav način lova i ribarenja - od tunera stajačica, do noćnog lovljenja ribe migavicom pod svijeću, lova na sreću - potezanje mreže na obalu - poštu, koja je za to prikladna, te lova na malu sviću pod felar s ostima - primjenjivao se u Klenovici sve do početka 1947. godine. Te godine na inicijativu samih ribara, kao i mjesnih i općinskih društveno-političkih organizacija, formira se Ribarska zadruga „Udarnik" u Klenovici. Ribari iz Klenovice udružuju vlastita sredstva: barke, mreže i svijeće, procjenjuju osnovna sredstva, podižu zajam od 500.000 dinara za isplatu vlasnika oprema.

Članovi zadruge „Udarnik" čine prve značajnije korake k modernizaciji opreme i nabavljaju 1947. godine prvi motorni bord „Jablanac", koji plaćaju iz vlastitih sredstava. Taj brod je zaplijenjen od neprijatelja, služio je talijanskim vojnicima za opskrbu, a bio je stacioniran u Jablancu kod Senja, pa se tako prvobitno i zvao. Kasnijom registracijom dobiva ime „Zlatac". Nedugo iza toga nabavlja se još jedan motorni brod „Lastovo", kasnije registriran kao „Oliga", a prenosi se kao osnovno sredstvo od ribarskog poduzeća „Napredak" iz Crikvenice, koje se orijentira na veće brodove. Nabavkom ta dva motorna

broda, kao i druge opreme, otvaraju se nove mogućnosti za razvoj ribarstva u Klenovici. Time su stvorene mogućnosti da ribari Klenovice krenu prvi put izvan ovog područja na ribarenje - u vode riječkog zaljeva, u Kvarnerić - gornja obala otoka Cresa, oko cijelog otoka Krka i dalje od Senja prema Karlobagu. To je veoma značajan period u razvoju klenovarskog ribarstva, jer se prvi put ribari iz Klenovice otiskuju izvan ovog područja, ispod i oko Klenovice, stječu nova saznanja i iskustva o modernom ribarenju.

1956. godina ima značajno mjesto u razvoju i unapređenju ribarstva u Klenovici. Tada se nabavlja još jedan, ali mnogo jači i veći ribarski brod, s motorom „Ansaldo„ 100 ks. To je motorni brod „Iglun„, ranije talijanska ribarica „Pinde Monte„, zaplijenjena u našim teritorijalnim vodama i kupljena u Dubrovniku. Takav brod je zahtijevao i drukčiju opremu, pa se nabavlja velika najlonska migavica s imbrojom (ital. imbroglio = konopci za skupljanje) ferali sa 4.000 svijeća, a pored 2 barke svjećarice, koje sada imaju samostalne agregate za struju, montiraju i dva ferala na samom brodu. Brodovi se opremaju ehosonderima, koji omogućuju da se na ekranu prati pojava jata riba, njihova dubina i položaj. Veliki brodovi, najlonske mreže, ehosonderi, agregati i dr. prava su revolucija u ribarstvu tih godina. Za klenovarske ribare otvaraju se mogućnosti ribarenja na cijelom Jadranu - od Istre i talijanske obale do Visa u Dalmaciji.

Ribarska zadruga „Udarnik" u Klenovici izrasta u snažnu organizaciju s velikim i modernim brodovima, dobro opremljenim, s iskusnim i mladim ribarima. Tih godina, na području Rijeke i Kvarnera vrši se reorganizacija i okrupnjavanje radnih organizacija koje se bave ulovom, preradom i prometom ribe. Tako se već 1962. godine crkvenički ribari, a potom i ribari iz Klenovice, udružuju s kombinatom „Riba" Rijeka, koji izrasta u snažnu organizaciju i okuplja skoro sve ribarske organizacije na području Sjevernog Jadrana. Iako sporo i dosta neperspektivno, što je i potvrdio dalji razvoj kombinata i razvoj ribarstva na Sjevernom Jadranu u širem smislu, ribari Klenovice i dalje idu ukorak s modernizacijom flote i opreme. Nabavljaju se novi i jači brodovi, podesniji i uspješniji za lov na otvorenom moru. 1974. godine nabavlja se veliki brod „Osorčica", a 1977. g. „Nautika" - brodovi brži, sigurniji i komforniji, jer se sve više izlazi na ribarenje daleko od obala Krka, Cresa i Lošinja - često do samih obala Italije, te daleko do obala Visa u Dalmaciji. Moto je - stalno ići za ribom, biti prisutan na lovištima, gdje se riba pojavila. Klenovarski ribari su među najuspješnijim u kombinatu „Riba" Rijeka, a spadaju među najuspješnije na Gornjem Jadranu. Ulov po brodu kreće se tih godina oko 50 vagona, što je veoma značajan uspjeh.

Ribarski život i zanimanje je veoma teško. To su mnoge neprospavane noći, borba s olujama i neverama, s nemirnim morem, uvijek u grču i strahu, koje nosi sa sobom život na moru. 1975. godine učinjen je veliki korak na poboljšanju materijalnog statusa ribara, a to je priznanje benificiranog staža ribarima, što je stimuliralo opstanak u toj struci, a i privlačenje mladih ljudi za taj posao. Nadalje, raspodjela dohotka i nagrađivanje po učinku iz temelja su promijenili položaj ribara - proizvođača, imali su utjecaj na stimuliranje ulova i položaj ribara u cjelini. To je svoj odraz imalo i na vrijeme odlaska u mirovinu, a napose na visinu mirovine ribara, koja je primjerna i rijetki su ribari umirovljenici koji na to imaju prigovor.

Kakav je položaj ribarstva u Klenovici danas?

Razumljivo da ga treba promatrati kroz problematiku, koja je prisutna u širim okvirima, a posebno na relacijama poduzeća „Riba - Brodokomerc" Rijeka, sve što se u okviri-

ma njega posljednje vrijeme zbiva, kao i politike, koja je prema pomorskoj orijentaciji, a napose ribarstvu u našoj zemlji posljednjih desetljeća vođena. Godinama, a moglo bi se reći bez pretjerivanja u cjelokupnom poslijeratnom periodu, mi nismo u zemlji imali jasno određene politike za pomorstvo, pa time i za ribarstvo, koje je trebalo biti značajna komponenta u proizvodnji zdrave i jeftine hrane. Sve to, a zaim i brzi razvoj turističke privrede na ovom području, i unatoč riješenom materijalnom statusu ribara - proizvođača,

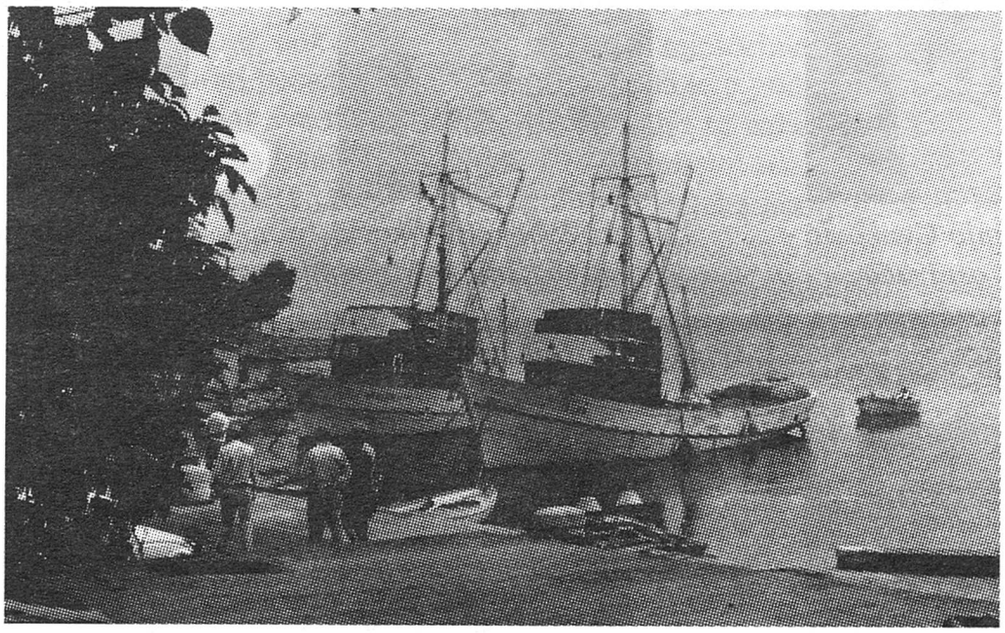

Brodovi "Bentos" i "Iglun" u klenovarskoj luci

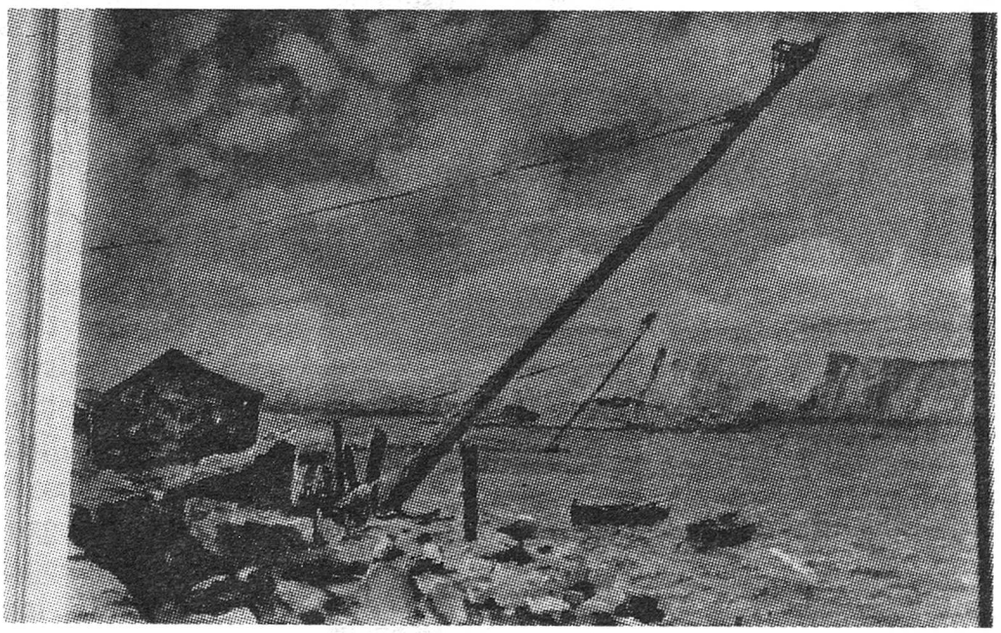

Tunera "Klenovica" ili tunera "Školjić", umjetnička slika M. K. Crnčića, ulje na platnu, 1925 godina

Pok. Franjo Cvitković - jedan od osnivača Ribarske zadruge u Klenovici

Pok. Zvonko Cvitković, dugogodišnji predsjednik Ribarske zadruge "Udarnik" u Klenovici

Zdenko Cvitković, svestrani ribar i poznavalac historije klenovarskog ribarstva

Branko Cvitković ribar-svićar, jedan iz plejade starih

Joso Cvitković

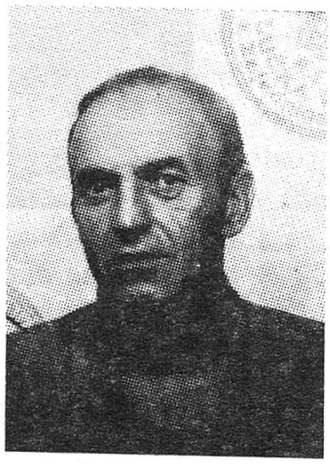

Pok. Milan Cvitković - - Bućan

Viktor Cvitković - kapetan ribarskih brodova "Osorčica" i "Nautika"

veliki broj mlađih ljudi, ne ide rado u ta zanimanja, ili ako izvjesno vrijeme radi taj posao, traži prvi izlaz i odlazi s broda, s mora, ne želeći da taj posao radi.

Zar nam nije najbolji primjer Crikvenice, koja je prije rata, a dugo i poslije rata, sve do sedamdesetih godina, bila jedan od najznačajnih ribarskih centara na Sjevernom Jadranu, danas skoro i da nema profesionalnog ribara. Slično se zbiva i s Klenovicom, još uvijek jednoj od oaza profesionalnog ribarenja na Sjevernom Jadranu. Od 2 broda - plivaričara „Nautike" i „Osorčice", još samo jedan brod „Nautika" upravo ima kompletnu posadu za izlazak na more, dok drugi, „Osorčica", već mjesecima stoji prizvezan, jer više nije moguće kompletirati posadu. Ako se tome doda da je u poduzeću „Riba - Brodokomerc" otvoren stečaj, zar sve najrečitije ne govori gdje se nalazimo s tom privrednom djelatnošću na Gornjem Jadranu, a bojimo se i šire, u cijeloj zemlji.

Ribarima Klenovice RO „Riba - Brodokomerc" Rijeka dodijeljena je Plava vrpca „Vjesnika", koja je ustanovljena 1966. godine, a dodjeljuje se svakog 10. rujna na Dan ratne mornarice i pomorstva Jugoslavije, pomorcima odnosno brodskim posadama, koje su se u jednogodišnjem razdoblju istakle hrabrim djelima. Ribarima Klenovice ona je dodijeljena za hrabre spasilačke pothvate u Podvelebitskom kanalu noću od 4. do 5. srpnja 1982. godine, kada je spašeno 17 osoba, te za mnoge akcije na spašavanju ljudi i imovine na moru po nevremenu.

Predaja Plave vrpce „Vjesnika" obavljena je 10. rujna 1982. godine u Podgori - kolijevci Jugoslavenske ratne mornarice, a primili su je kapetani m/b „Nautika" pok. Milan Cvitković - Bućan, te m/b „Osorčica" Joso Cvitković. No, to nisu jedina priznanja koja su primili klenovarski ribari za svoje hrabre pothvate na moru, naročito u ljetnim mjesecima, za vrijeme turističke sezone, kada iznenadna bura i nevere znaju iznenaditi strane turiste na moru s gliserima, daskama za jedrenje i laganim čamcima. Skupština općine Crikvenica na svečanoj sjednici u povodu Dana oslobođenja Crikvenice 16. travnja 1983. godine dodijelila je plaketu „16. travanj" OOUR-u Ulov morske ribe Rijeka - posada, a brodova „Osorčica" i „Nautika" za izvanredno isticanje i zalaganje prilikom spašavanja ljudskih života.

More je oduvijek bilo izvor zdrave hrane. Čovjek se nije zadovoljavao onim što je nalazio na prirodnim rastilištima u moru, pa je vrlo rano krenuo i razvijao razne oblike uzgoja školjaka i drugih plodova mora.

Pod austrijskom upravom u posljednjem desetljeću prošlog stoljeća razgranato je organiziranje pokušaja uzgoja školjaka na brojnim lokalitetima naše obale. Ono je prenijeto i na obale Hrvatskog Primorja, pa su 1893. godine formirane tri pokusne postaje, i to u bakarskoj i kraljevičkoj luci i u Žrnovnici, uvali istočno od Novog Vinodolskog. U moru je bilo postavljena desetak tisuća primjeraka matica kamenica i nešto mladi, ali rezultat pokusa nisu bili zadovoljavajući.

Lokalitet uvale Žrnovnica ponovno je aktualan, a naročio posljednje dvije godine, ne samo za uzgoj dagnji i kamenica, već prvenstveno za proizvodnju srebrenog lososa, a zatim u daljem razvoju i za uzgoj dagnji i kamenica. SOUR BI „3. maj" Rijeka u suradnji s Institutom „Ruđer Bošković" iz Zagreba razradili su tehnologiju uzgoja srebrnog lososa, te tehnologiju uzgoja dagnji i kamenice. Uvala Žrnovnica prema dosadašnjim ispitivanjima i analizama, naročito je pogodna za uzgoj srebrenog lososa. Realizacija projekta otpočela je u toku 1989. godine i predviđeno je da bi se trebala realizirati tokom 1990. godine. Planirana je godišnja proizvodnja od 225.000 kg srebrenog lososa, 60.000 kg dagnji i 90.000 komada kamenica. Planom je predviđeno da će 180.000 kg srebrenog lososa biti plasirano na inozemno tržište.

Bilješke

[1] Ovo je prilog istraživanja postanka i razvoja Klenovice, te posebno razvoja ribarstva u tom kraju. Bilo bi svrsishodno nastaviti s time.

[2] Ivanka Butorac - Partizanska osnovna škola Krmpotsko Javorje - NIRO „Školske Novine", Zagreb 1980, Zemljopisne značajke Krmpota - str. 13-15.

[3] Stjepan Pavičić - Prilozi nepoznatoj prošlosti grada Senja i okolice - Senjski zbornik g. II.1966. str. 309 do 378.

[4] Mihovil Bolonić - Uskoci i tok Krk - Senjski zbornik god. VIII 1980. str. 343-354.

[5] Emilij Laszowski - Gorski kotar i Vinodol - Izdanje Matice Hrvatske 1923. godine, str. 270.

[6] Gligor Stanojević - Senjski uskoci - Vojno izdavački zavod Beograd, 1973. str. 131.

[7] Mihovil Bolonić - Veza grada Senja i otoka Krka - Senjski zbornik god. IX.1981-82. str. 149 do 162.

[8] Dr. Dragutin Pavličević - iz prošlosti Krmpota, Klenovice i Ledenica - kratak pregled od početka 20 stoljeća - str. 281 - 309 Vinodolski zbornik IV/1985.

[9] Isti izvor kao pod 8.

[10] Josip Sokolić - Kozarić i Anton Ježić - Osnovna škola Ivan Mažuranić Novi Vinodolski, Izdavač Osnovna škola „Ivan Mažuranić" Novi Vinodolski i Skupština općine Crikvenica 1986. g. str.77-120

[11] Butorac Josip - Utjecaj revolucionarnih kretanja na krmpotski kraj u bivšoj Jugoslaviji i počeci ustanka 1941. - Izdanje MZ - saveza Udruženja boraca NOR-a Krmpote - Klenovica 1978. str. 28-42.

[12] J. Basioli - Ribarstvo na Jadranu - Nakladi zavod „Znanje„ 1984. godine, str. 170-194.

[13] Dr. Mišo Kišpatić - Ribe, prirodoslovne i kulturne crtice Poučna knjižnica „Matice Hrvatske" - Zagreb 1893. godine, str.166-180.

[14] J. Basioli - Ribarstvo na Jadranu - Nakladni zavod „Znanje„ Zagreb, str. 170-194.